

Νέστωρ Ε. Κουράκης

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΑΚΤΙΚΗΣ

Με έμφαση στο έργο *Τακτικά* του Λέοντος Στ' του Σοφού

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: Βασίλειος Μαρκεζίνης

ΕΠΙΛΟΓΟΣ: Σπύρος Τρωιάνος

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΑΡΚΕΖΙΝΗΣ

Ο Νέστωρ Κουράκης είναι Καθηγητής Ποινικών Επιστημών, με ειδικότητα στην Εγκληματολογία, στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Μεταξύ των κυριότερων έργων του συγκαταλέγεται το *Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων* (2004), το οποίο αναδεικνύει εναργώς την πνευματική ευρύτητα και την ικανότητα του συγγραφέα να συνθέτει τις γνώσεις του από διάφορους κλάδους του επιστητού, προκειμένου να φωτίσει την ανάλυση του εξεταζόμενου θέματος. Το σημαντικό αυτό έργο, το οποίο ήταν και το πρώτο έργο του Καθηγητή Κουράκη που διάβασα, με βοήθησε να κατανοήσω, χάρις στην παρουσίαση ιδεών αλλά και πραγματολογικών και αριθμητικών δεδομένων, μερικά από τα μειονεκτήματα του εκπαιδευτικού μας συστήματος –μη εξαιρουμένης της ανατροφής των παιδιών στο σπίτι– και του τρόπου κατά τον οποίο αυτά επηρεάζουν τη μετέπειτα συμπεριφορά των νέων και την επαγγελματική τους επιτυχία.

Ο κ. Κουράκης, όμως, δεν είναι απλώς ένας καθηγητής με άκρως εξειδικευμένη γνώση του επιστημονικού αντικειμένου του. Είναι επίσης ένας πνευματικός άνθρωπος με πλατιά παιδεία, η οποία στις μέρες μας τείνει να προσελκύει λιγότερη προσοχή, καθώς ο βαθμός εξειδίκευσης τον οποίο απαιτούν τα ισχύοντα επαγγελματικά πρότυπα αφήνει στους πολίτες, ακόμη και στους επιστήμονες, ελάχιστο χρόνο για ευρύτερες αναγνώσεις και ακόμη λιγότερο για ουσιαστικό (ανα)στοχασμό. Κατά τρόπο θαυμαστό, ο Καθηγητής Κουράκης έχει υπερβεί πλήρως αυτά τα εμπόδια, όπως σαφώς αποδεικνύει το βιβλίο του *Κλασικά ιδεώδη για μια*

σύγχρονη παιδεία (2009) με θέμα την αρχαία Ελλάδα (βιβλίο το οποίο εκδόθηκε πρόσφατα με έναν πολύ κολακευτικό πρόλογο του πρύτανη των σύγχρονων ελλήνων φιλοσόφων, του ακαδημαϊκού Κωνσταντίνου Δεσποτόπουλου). Ελπίζω ότι μια μέρα ο Νέστωρ Κουράκης θα συμπληρώσει τις ενδιαφέρουσες περιγραφές του για τον αρχαιοελληνικό κόσμο με έναν σύγχρονο σχολιασμό των αρχαίων ελληνικών μύθων οι οποίοι ενίοτε βελτιώθηκαν λυρικά από ρωμαίους ποιητές όπως ο Οβίδιος.

Σαν να μην αρκούσε αυτός ο αξιοζήλευτος συγγραφικός πλούτος ως απόδειξη του εύρους των ενδιαφερόντων του, ο Νέστωρ Κουράκης κυκλοφορεί σήμερα ένα νέο βιβλίο, ολιγοσέλιδο πλην όμως εξαιρετικά ενδιαφέρον, με θέμα τα *Τακτικά* του Λέοντος ΣΤ΄ του Σοφού, έργο αφιερωμένο στη διεξαγωγή ενός πολέμου ή μιας στρατιωτικής μάχης κατά τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο. Σκοπός του συγγραφέα είναι να εξετάσει το εν λόγω έργο σε σχέση με ανάλογα που είχαν προηγηθεί –πάντα στο πλαίσιο του Βυζαντίου του 9ου αιώνα–, αλλά και να αναδείξει τη διαχρονική σημασία του. Οι πολυάριθμες –και, τολμώ να παρατηρήσω, υπερβολικά εκτενείς ενίοτε– σημειώσεις τέλους μαρτυρούν από μία ακόμη άποψη την αναγνωστική εμπρίθεια του συγγραφέα. Πράγματι, στο σημείο αυτό οφείλω να ομολογήσω μια (δυστυχώς) αρκετά διαδεδομένη πανεπιστημιακή αδυναμία. Αναφέρομαι, ειδικότερα, στην τάση των πανεπιστημιακών να αφήνουν τον θαυμασμό τους για το έργο συναδέλφων τους να μετασχηματίζεται σε φθόνο. Και φοβούμαι ότι μπορεί και εγώ να πλησιάζω αυτή τη φάση!

Η πραγματεία του Λέοντος –η οποία στην πραγματικότητα γράφτηκε από τον στρατηγό (και όχι τον κατοπινό αυτοκράτορα) Νικηφόρο Φωκά– εμφανίζεται στο τέλος μιας μακράς σειράς έργων ανάλογης θεματικής προγενέστερων ελλήνων και ρωμαίων συγγραφέων. Το έργο του Λέοντος στηρίζεται εν πολλοίς σε έναν άμεσο πρόδρομό του, το περίφημο *Στρατηγικόν*, το οποίο γράφτηκε κατά τη βασιλεία του αυτοκράτορα Μαυρικίου (582–602). Εντούτοις, απόψεις περί στρατιωτικής τακτικής διατυπώνονται, έστω και ως παρεμπίπτουσες παρατηρήσεις, όχι μόνο στα κείμενα μεγάλων ιστορικών, όπως του Θουκυδίδη, του Ξενοφώντα, του Πολύβιου ή του Αρριανού αλλά και σε πιο εξειδικευμένα έργα.

Κατά χρονολογική σειρά στα έργα αυτά περιλαμβάνονται ο *Ιππαρχικός* του Ξενοφώντα (431-354 π.Χ.), τα *Πολιορκητικά* του Αινεία του Τακτικού (361 π.Χ.), η *Τέχνη τακτική* του Ασκληπιόδοτου (1ος αιώνας π.Χ.), ο *Στρατηγικός* του Ονάσανδρου (ίσως περί το 50 μ.Χ.), τα *Strategemata* του Sextus Julius Frontinus (85 μ.Χ.), η *Τακτική θεωρία* του Αιλιανού του Τακτικού (100 μ.Χ.), η *Τέχνη τακτική* του Αρριανού (137 μ.Χ.), τα *Στρατηγήματα* του εκ Βιθυνίας Ελληνίζοντος Πολύαινου και τα *Epitoma rei militaris* του Flavius Vegetius Renatus, τα οποία γράφτηκαν την εποχή του Θεοδοσίου Α' (379-395 μ.Χ.).

Σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό όλα τα προαναφερθέντα έργα επηρέασαν τη στρατιωτική σκέψη σημαντικών μεταγενέστερων συγγραφέων, όπως του Machiavelli και του Φρειδερίκου του Μεγάλου. Η ιδιαίτερη συμβολή του Καθηγητή Κουράκη στο πρώτο μέρος του βιβλίου έγκειται στο γεγονός ότι, επισκοπώντας αυτή τη βιβλιογραφία με αρκετή λεπτομέρεια, δείχνει πώς και σε ποιον βαθμό τα προηγούμενα έργα επηρέασαν ή αλληλεπικαλύπτονται με το συγκεκριμένο έργο του Λέοντος. Το όλο εγχείρημα πρέπει να στάθηκε αρκετά απαιτητικό, καθόσον προϋπέθετε τη διεξοδική σύγκριση των κειμένων, την οποία ο συγγραφέας ολοκλήρωσε με χαρακτηριστική επιμέλεια και προσοχή στη λεπτομέρεια.

Από τη σύγκριση αυτή αναδεικνύονται μερικές έντονες ομοιότητες, οι οποίες επ' ουδενί είναι (πάντοτε) απότοκες συνειδητής αντιγραφής, αλλά μαρτυρούν κοινότητα απόψεων. Η ορθότητα αυτής της παρατήρησης ενισχύεται μάλιστα από την εξέταση του έργου *Η τέχνη του πολέμου* του επιφανούς κινέζου συγγραφέα Σουν Τζου, το οποίο γράφτηκε περί τον 5ο αιώνα π.Χ. Πρόκειται όντως για παρατήρηση μείζονος σημασίας, καθότι αποδεικνύει πως οι θεμελιώδεις αρχές της πολεμικής τέχνης από πολλές απόψεις (αν και όχι όλες) υπερβαίνουν τις χωροχρονικές αποστάσεις. Προς επίρρωσή της παρατίθενται συγκεκριμένα δόγματα και αξιώματα, κοινά σε όλους τους μνημονευόμενους συγγραφείς.

Από τις πολυάριθμες παρατηρήσεις και προτροπές των ανωτέρω συγγραφέων συγκρατώ μερικές βασικές ιδέες τις οποίες, προσωπικά, θεωρώ όχι μόνο σημαντικές αλλά και διαχρονικές.

Πρώτον, και σε επίπεδο γενικότητων, ο προσεκτικός αναγνώστης διαπιστώνει ότι τα περισσότερα –όχι όλα– τα συγγράμματα περί στρατηγικής και τακτικής περιέχουν σκέψεις και συμβουλές οι οποίες δεν ισχύουν μόνο για τις στρατιωτικές μάχες, αλλά μπορούν να επεκταθούν και στις μάχες που διεξάγονται καθημερινά και στον χώρο του οικονομικοεπιχειρηματικού ανταγωνισμού και της πολιτικής. Το αριστούργημα του Carl von Clausewitz *Περί πολέμου* αποδεικνύει του λόγου το αληθές και για μένα είναι ένα από τα είκοσι ή τριάντα βιβλία που θα έπαιρνα μαζί μου, αν ποτέ βρισκόμουν ως ναυαγός σε ένα ερημονήσι!

Η ευρύτερη σημασία των βιβλίων αυτών, κατά τη γνώμη μου, οφείλεται στο γεγονός ότι χρησιμοποιούν συστηματικά την ανθρώπινη ψυχολογία στην «καθημερινή μάχη για επιβίωση». Και ας μην απατώμεθα: Ισχύει και εδώ το ρητό του Ηράκλειτου «Πόλεμος πάντων Πατήρ».

Δεύτερον, με διαφορετική έμφαση ο καθένας, οι συγγραφείς αυτών των πονημάτων τονίζουν ότι το έργο τους αποτελεί «ένα μέσο αυτοεκπαίδευσης [...] και όχι ένα δόγμα που μπορεί να χρησιμοποιείται ανεξέταστα στο πεδίο της μάχης». Συνακόλουθο αυτής της προτροπής είναι το γεγονός ότι, στις κρίσιμες ή απρόβλεπτες στιγμές μιας μάχης ο στρατιωτικός ηγέτης πρέπει να συνδυάζει πνευματική προσαρμοστικότητα, γνώση του ανθρώπινου χαρακτήρα, γνώση των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων των δικών του ανθρώπων (και, ως εκ τούτου, να τους χρησιμοποιεί κατά τον τρόπο που αρμόζει στον καθέναν τους), προβλεπτικότητα αλλά και καλή πληροφόρηση.

Ως δάσκαλος αισθάνομαι να με ενθουσιάζουν αυτού του είδους οι συμβουλές, οι οποίες με βάζουν στον πειρασμό να τις δοκιμάσω στο πεδίο της σύγχρονης καθημερινής ανταγωνιστικότητας και να κρίνω –τολμώ δε να διατυπώσω αμέσως και το συμπέρασμά μου– και να κατακρίνω τους σημερινούς αντιμαχόμενους πολιτικούς, διότι στερούνται, σχεδόν κατά κανόνα, αυτών των αρετών, εφόσον στο μυαλό τους κυριαρχούν οι κομματικές ισορροπίες και τα επικοινωνιακά τεχνάσματα που οι καλοπληρωμένοι πολιτικοί κηφήνες –αναφέρομαι στους επικοινωνιολόγους– καθημερινά τους βάζουν στο κεφάλι.

Πόσα από αυτά άραγε αναλογίστηκε το καλοκαίρι του 2009 ο τότε πρωθυπουργός ή έστω τολμά να τα ξανασκεφτεί τώρα; Δεν θα ήταν άραγε διαφορετική η υστεροφημία του, αν είχε κάνει τότε –όπως έπραξε στο Βουκουρέστι– ό,τι απαιτούσαν οι περιστάσεις και όχι ό,τι του υπαγόρευσαν κάποιοι ως αναγκαίο για το οδεύον προς την καταστροφή κόμμα του;

Ένα σύγγραμμα έχει αξία, εάν, με τη συνδρομή της φαντασίας του αναγνώστη του, μπορεί να προκαλεί διαχρονικά νέες σκέψεις και όχι μόνο να δίνει πληροφορίες για το τι ίσχυε πριν από χίλια χρόνια. Το τονίζω αυτό διότι έτσι πρέπει ο αναγνώστης να αντιμετωπίσει και αυτό το βιβλίο, που είναι τόσο ικανό να τον οδηγήσει σε περαιτέρω συλλογισμούς.

Τρίτον, τα *Τακτικά* του Λέοντος μας πληροφορούν ότι «ο πόλεμος κερδίζεται: α) με τη βοήθεια του Θεού, β) με επιδεξιότητα, γ) με στρατηγικό σχέδιο και δ) με τον ενθουσιασμό των μαχητών». Πόσα από αυτά τα στοιχεία μπορούμε με ασφάλεια να δηλώσουμε ότι τα έχουμε και σήμερα;

Αν δεχθούμε ότι τα στοιχεία (β) και (δ) αναφέρονται στις ένοπλες δυνάμεις μας, εγώ τουλάχιστον έχω τη βαθιά πεποίθηση ότι αυτές θα στέκονταν στο ύψος τους σε περίπτωση ανάγκης παρόλο που οι πολιτικοί συχνά αντιμετωπίζουν τους αξιωματικούς μας σαν απλούς αντιπαραγωγικούς υπαλλήλους. Το στοιχείο (γ) όμως προϋποθέτει –όπως άριστα το γνώριζαν οι Βυζαντινοί και πάντα το εκμεταλλεύθηκαν δεόντως– συντονισμό στρατηγικού και εξωτερικού δόγματος. Έχουμε κάτι τέτοιο στη σύγχρονη Ελλάδα; Στο βιβλίο μου *Η Ελλάδα των κρίσεων* διατυπώνω αρνητική γνώμη.

Μία ακόμη παρατήρηση: «η βοήθεια του Θεού». Κατά πόσον μπορούμε να την περιμένουμε τη στιγμή που εμείς οι ίδιοι τον έχουμε εγκαταλείψει; Και με αυτή την ερώτηση δεν παίζω με θρησκευτικά νοήματα ούτε θέλω να συμμεριστώ στο σύνολό της τη γνώμη του κ. Κουράκη σύμφωνα με την οποία αυτή η επίκληση του Θείου δικαιολογείτο –τότε– από τη θεοκρατική μορφή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Τονίζω όμως το συγκεκριμένο σημείο, διότι η μεγαλύτερη «πίστη» δεν ήταν τότε, κατά τη γνώμη μου, ο μόνος λόγος επίκλησης της θεϊκής βοήθειας.

Πράγματι, οι πρόγονοί μας δεν ήταν μόνο πιο ευσεβείς από εμάς, αλλά, όπως πάντα λέω, ήταν και εμβριθείς γνώστες της ανθρώπινης ψυχολογίας και ως εκ τούτου γνώριζαν την ανάγκη ψυχικής ενίσχυσης που αισθάνεται ακόμη και ο πιο πεπεισμένος άθεος μπροστά στον άμεσο κίνδυνο θανάτου. Η εξέταση λοιπόν αυτής της πτυχής του βυζαντινού κελεύσματος αξίζει ίσως βαθύτερη διερεύνηση από ό,τι τυγχάνει στο βιβλίο του αγαπητού συναδέλφου.

Τέταρτον και τελευταίο για τους παρόντες σκοπούς –αλλά και, για πολλούς αδαείς, παράδοξο ίσως– είναι το γεγονός ότι όλοι οι περί τα στρατιωτικά ασχολούμενοι είτε είναι θεωρητικοί του πολέμου είτε είναι μάχιμοι έχουν ως βασική αρχή «την αποφυγή ριψοκίνδυνων ενεργειών, όταν δεν υπάρχει σημαντικός λόγος». Όπως παρατηρείται στα *Τακτικά*, «το να πολεμάει κανείς και να νικά σε όλες τις μάχες δεν είναι δείγμα μέγιστης ικανότητας. Η μεγίστη ικανότητα συνίσταται στην εξουδετέρωση της εχθρικής αντίστασης χωρίς μάχες».

Οι καλοί στρατιωτικοί δεν είναι συνεπώς φιλοπόλεμοι. Αν είναι όμως σοφοί, ετοιμάζονται –και πρέπει να ετοιμάζονται– για κάθε ενδεχόμενο, ακριβώς, για να διασφαλίσουν την ειρήνη. Γι' αυτό και τα *Τακτικά* συνιστούν συνεχείς ασκήσεις, καλή γνώση της γεωγραφίας του εδάφους που πρέπει να προστατευθεί ή θα γίνει μάχη καθώς και συνεχή τήρηση ετοιμότητας και πειθαρχίας.

Όλες αυτές οι συνετές συμβουλές μπορεί να ωθήσουν τον σύγχρονο αναγνώστη να διερωτηθεί κατά πόσο η σύγχρονη στρατιωτική τεχνολογία συνδυαζόμενη με την πολιτική αλαζονεία που δημιουργείται, όταν μία μόνο κρατική δύναμη κυριαρχεί στον πλανήτη, μπορούν να οδηγήσουν σε ασυλλόγιστους και άκαρπους υπερπόντιους πολέμους.

Εξέτασα αυτό τον πειρασμό, τον οποίο δεν απέφυγε η Αμερική των δεκαετιών του 1990 και του 2000, στο βιβλίο μου *Μία νέα εξωτερική πολιτική για την Ελλάδα* (εκδ. Α. Α. Λιβάνη, 2010) και αφήνω τους αναγνώστες να θαυμάσουν ξανά τις σκέψεις και συμβουλές σοφών ανθρώπων –Ελλήνων προσθέτω– προτού φτάσουμε στο ατυχές σημείο να τους απαρνηθούμε και αυτούς στον βωμό του θνήσκοντος –ελπίζω– «νεωτεριστικού» κινήματος το

οποίο τόσο υπονόμεισε «το υπερήφανο αίσθημα του ανήκειν» που κάποτε είχαμε σε αυτό τον τόπο και που «πάλι με χρόνια και καιρούς πάλι δικό μας θα 'ναι».

Όλες αυτές οι τελευταίες σκέψεις ουδόλως, βεβαίως, πρέπει να χρεωθούν στον κ. Κουράκη, ο οποίος μπορεί να τις συμμαρξίζεται, μπορεί όμως και όχι. Όπως ήδη σχολίασα, όμως, για μένα η επιτυχία ενός βιβλίου ή μιας ομιλίας εξαρτάται εν πολλοίς από το αν μπορεί να προκαλέσει σοβαρό προβληματισμό και περαιτέρω σκέψεις στους αναγνώστες ή στους ακροατές. Το τονίζω με έμφαση αυτό, διότι σε τελευταία ανάλυση η σημασία ενός έργου, λογοτεχνικού ή καλλιτεχνικού, δεν εξαρτάται μόνο από το τι έγραψε, ζωγράφισε ή συνέθεσε ένας «δημιουργός», αλλά και από το πώς το αντιλήφθηκε το «ακροατήριό» του.

Κατά την άποψή μου, το ανά χείρας έργο επιτυγχάνει πλήρως ακόμη και σε αυτόν τον (έμμεσο) στόχο του.

Οξφόρδη, 21 Μαΐου 2011

*Βασίλειος Μαρκεζίνης
Τακτικό Μέλος της Βρετανικής Ακαδημίας
Νομικός Σύμβουλος (ε.τ.) της Α.Μ. της Βασίλισσας της Αγγλίας*